

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 23 • Sayı | Number 2

Aralık | December 2024

Ağ Toplumunda Dini Nefret Söylemi: Dijital Kürsü Şeyhliği

Religious Hate Speech in a Networked Society: The Digital Pulpit Sheikdom

Asena SİLER

Dr. Öğrencisi | PhD Cand.

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Akdeniz University, Faculty of Theology

Department of Philosophy and Religious Sciences

Antalya, Türkiye

silerasena@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4623-0234>

Bahset KARSLI

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Prof. Dr. | Prof.

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Din Sosyolojisi

Akdeniz University, Faculty of Theology

Department of Philosophy and Religious Sciences, Sociology of Religion

Antalya, Türkiye

bkarstl@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 07.07.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 20.11.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2024

Atıf | Cite As

Siler, Asena-Karstlı, Bahset. "Ağ Toplumunda Dini Nefret Söylemi: Dijital Kürsü Şeyhliği". *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/2 (2024), 1114-1137. <https://doi.org/10.14395/hid.1511016>

Yazar Katkı Oranları:

Araştırmanın Tasarımı : Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Veri Toplanması : Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Araştırma -Veri Analizi-Doğrulama : Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Makalenin Yazımı : Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi : Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazarlar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine(kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contribution Rates:

Conceptualization : Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Data Curation : Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Investigation-Analysis-Validation : Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Writing : Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Writing - Review & Editing : Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review.

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Religious Hate Speech in a Networked Society: The Digital Pulpit Sheikhdome*

Abstract

The main purpose of this study is to explore the traditional elements of religious hate speech on the X platform, a new media environment, and to determine the position of these discourses in the process of digital religious authorization. With the widespread use of new media tools and environments, the language of religion and religious discourse practices has differentiated from traditional religious discourses. As discourses circulating on platform X intensify and sharpen, the interaction rates increase; the tendency of sharp and slogan-like discourses to attract supporters or provoke opponents further amplifies engagement. The algorithmic structure promotes slogan-like and headline-driven discourses, shaping the language of religion on this platform. In digital environments that enable a mass response, users create religious discourses to serve purposes such as creating effective discourses as both producers and consumers of content, reinforcing common thoughts, feelings, values, strengthening group belonging, and legitimizing religious authority in the digital environment. In this context, the research examines the structure of religious hate speech circulated on platform X and the traditional roots of these discourses.

The study employed Teun A. Van Dijk's critical discourse analysis method. Examples of religious hate speech circulated on the X platform, chosen as the sampling area, were selected from the discourses created by users who identify as Muslims but differ in religious interpretations. The critical discourse analysis method was chosen to reveal the social responses to digital religious discourses, how discourses are produced and circulated, their ideological foundations, and their archaic structures. The post of a popular preacher, whose group identity is prominent and which received the most interaction when searching terms such as "infidel" and "shirk" on the X platform and contains clear elements of hate, was chosen as an example. In accordance with Teun A. Van Dijk's critical discourse analysis method, the study focused on the thematic structure and narrative language at the macro level, discussed the individual, social and ideological dimensions of the post within the context of background information, and analyzed it at the micro level.

It has been determined that religious discourses in new media environments are represented concerning traditional codes but within a different structure. The production and consumption of religious discourses have become condensed with the algorithmic and mechanical structure of digital platforms, transforming religious hate discourses into performative displays that reinforce digital authority and promote interaction. Within the paradoxical structure of digital media, religious discourses on the X platform are framed with discriminatory undertones, making them subjects of hate. The competition to establish one's discourse as the ultimate truth in the digital environment intensifies the scope of this hatred. Religious discourses, presented in a divisive, otherizing and polarizing manner by being shaped into sharp and absolute forms, bring up the problem of digital takfir. It has been found that the algorithmic structure of X, which is based on interaction, circulation and visibility, causes religious hate speech to be presented in slogan-like and headline forms. Additionally, the tradition of takfir and rejection reinforces othering, stereotyping and targeting in digital environments, contributing to the hate production. As in the example we have discussed, the concern of producing interactive discourse on the X platform is intensified, particularly on issues related to digital takfirism, drawing upon traditional religious codes. Takfirist language in the digital environment has also been observed to be preferred as a means of interaction, facilitating continuous reproduction of discourse, creating agendas, popularizing the discourse and highlighting individuals, groups or ideas.

The discussion of hate speech in new media, particularly on platform X, has been discussed in previous studies within the context of hate speech targeting different religions, sects and identities. Our research, on the other hand, aims to make a significant contribution to the literature by highlighting the paradoxical nature of notification and takfir traditions within the process of algorithmic authorization on platform X, drawing attention to the oppositional nature of digital religious language, and introducing the concept of digital takfirism for further discussion.

Keywords: Sociology of Religion, Religious Hate Speech, New Media, Digital Religious Authority, Digital Takfir.

* This article is derived from the master's thesis entitled "Religious Hate Speech in New Media: A Case Study on Twitter", prepared by Asena Siler under the supervision of Prof. Bahset Karlı at Akdeniz University Institute of Social Sciences and completed in 2023.

Ağ Toplumunda Dini Nefret Söylemi: Dijital Kürsü Şeyhliği**

Öz

Bu çalışmanın temel amacı; yeni medya platformlarından X platformunda dini içerikli nefret söylemlerinin geleneksel izdüşümlerini keşfetmek ve bu söylemlerin diji-dini otoriteleşme sürecindeki konumunu belirlemektir. Yeni medya araç ve ortamlarının yaygın kullanımıyla birlikte din dili ve dini söylem pratikleri geleneksel dini söylemlerden farklılaşmıştır. X platformunda dolaşıma giren söylemler yoğunlaştıkça ve keskinleştikçe etkileşim oranı artmakta, keskin ve sloganik söylemlerin karşılık bulması veya karşıtlar oluşturmaya etkileşimi güçlendirmektedir. Algoritmanın yapısı gereği sloganik ve manşet halde sunulan söylemlerin daha fazla etkileşime imkân vermesi din dilinin de bu algoritmadan etkilenmesine neden olmuştur. Kitlesele bir tepkiye imkân veren dijital ortamlarda kullanıcılar hem içeriklerin üreticisi hem de tüketicisi olarak etkili söylemler oluşturma, ortak düşünce, duygu ve değerleri güçlendirme, grup aidiyetlerini pekiştirme, dijital ortamda dini otoritesini meşrulaştırma gibi amaçlarla dini söylemler oluşturmaktadırlar. Yeni medya ortamlarında dini söylemler üreten ve tüketen kullanıcılar mutlak hakikatin kendisi veya grubunda olduğu iddiasından hareket ettiğinde söylem kutsallaştırılarak hakikat tekeliçiliği ortaya çıkmakta, dini söylemler ötekileştirme, ayırıştırma ve damgalama unsurlarını barındırdığından nefretin konusu olmaktadır. Bu bağlamda araştırma, X platformunda dolaşıma giren dini nefret söylemlerinin yapısı nasıldır ve bu söylemlerin geleneksel iz düşümleri nelerdir? probleminde hareketle dijital ortamlarda dolaşıma giren dijital tekfircilik ve dijital otoriteleşme süreçlerini analiz etmeyi hedeflemektedir.

X platformunda ötekileştirme ve kalıp yargılar oluşturma temelinde üretilen ve tüketilen dijital nefret söylemlerinin dini içeriklerle meşrulaştırılma süreci, tekfir geleneğinin dijital yansımaları, dijital dini otoriteleşme süreci ve tüm bu konuların dini içerikli nefret söylemine zemin oluşturmaya çalışmanın temel ilgi alanıdır. Araştırmada Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem alanı olarak belirlenen X platformunda dolaşıma giren dini içerikli nefret söylemi örnekleri, İslam dinine inanan fakat dini yorum farklılıkları bulunan kullanıcıların birbirine yönelik oluşturduğu söylemler içerisinde seçilmiştir. Dijital dini söylemlerin toplumsal karşılıkları, söylemlerin nasıl üretildikleri ve dolaşımında kaldığı, dini söylemlerin ideolojik arka planı ve söylemlerin arkaik yapısını ortaya koyması bakımından eleştirel söylem analiz yöntemi tercih edilmiştir. X platformunda "kâfir", "şirk" kavramları taratılarak en fazla etkileşim alan ve nefretin pek çok unsurunu açıkça barındıran, grup kimlikleri ön plana çıkan popüler bir vaize ait gönderi örnek olarak tercih edilmiştir. Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem analiz yöntemine uygun olarak araştırmada, makro düzeyde; tematik yapı ve anlatım diline odaklanılmış, ardaan ve bağlam bilgisi başlıklarında gönderinin bireysel, toplumsal ve ideolojik izdüşümleri tartışılmış, mikro düzeyde ise; gönderinin şekil ve cümle yapıları ele alınmıştır.

Dini içerikli söylemlerin yeni medya ortamlarında geleneksel kodlara atıfla fakat farklı bir yapıda temsil edildiği tespit edilmiştir. Dini söylemlerin üretim ve tüketimi dijitalliğin algoritmik ve mekanik yapısı ile kompakt bir yapıya bürünmüş, dini nefret söylemleri dijital otoriteyi pekiştiren, etkileşime imkân veren performans sunumuna dönüşmüştür. Dijitalliğin paradoksal yapısı içerisinde X platformunda inşa edilen dini söylemler zaman zaman ayırıştırıcı vurgularla nefretin konusu yapılmaktadır. Söylemi kutsallaştırarak dijital ortamda hakikatin belirleyicisi olma yarışı bu nefretin boyutlarını arttırmaktadır. Keskin ve mutlak bir yapıya büründürülerek ayırıştırıcı, ötekileştirici, kutuplaştırıcı bir yapıda sunulan dini söylemler ise dijital tekfir problemini gündeme getirmektedir. X'in etkileşim, dolaşımında kalma ve görünümlere üzerine kurulmuş olan algoritmik yapısının dini içerikli nefret söylemlerinin sloganik bir yapıda ve manşet halde sunulmasına neden olduğu, tekfir ve reddiye geleneğinin dijital ortamlarda ötekileştirme, kalıp yargı oluşturma ve hedef gösterme olgusunu pekiştirdiği, nefret üretiminde rol oynadığı tespit edilmiştir. Din ve mutlak hakikat adına söylem üretenlerin dijital dini otoritelerini meşrulaştırma sürecinde nefreti bir propaganda aracına dönüştürdükleri gözlemlenmiştir. Ele aldığımız örnekte olduğu gibi X platformunda etkileşimsel söylem üretme kaygısı, geleneksel dini kodlara atıfla özellikle dijital tekfircilik konularında keskinleşmektedir. Dijital ortamda tekfirci dilin; etkileşim, söylemin sürekli yeniden üretimi, gündemler oluşturmaya, söylemi popülerleştirerek kişi, grup veya düşünceyi ön plana çıkarmaya açısından bir ilişki biçimi olarak da tercih edildiği gözlemlenmiştir.

X platformu özelinde yeni medyada nefret söylemi tartışması daha önce yapılan araştırmalarda farklı dinlere, mezheplere, kimliklere yönelik üretilen nefret söylemleri bağlamında tartışılmıştır. Araştırmamız ise İslam dinine mensup fakat yorum ve dini tasavvurları farklı olan kullanıcıların birbirine yönelttiği dini nefret söylemleri içerisinde seçilerek yeni medya ortamlarından olan X platformunda algoritmik otoriteleşme sürecinde tebliğ ve tekfir geleneğinin paradoksal yapısını tespit etmesi, karşıtlıklar üzerine inşa edilen diji-dini dile dikkat çekmesi, dijital tekfircilik kavramını tartışmaya açması bakımından literatüre önemli bir katkı sunacaktır.

Anhtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dini Nefret Söylemi, Yeni Medya, Diji-dini Otorite, Dijital Tekfir.

** Bu makale, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Bahset Karşlı danışmanlığında Asena Siler tarafından hazırlanan ve 2023 yılında tamamlanan "Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi: Twitter'da Örnek Olay Çözümülemesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Toplumlar yaşadıkları siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik ilerlemeler ile zaman ve mekân algısına bağlı olarak farklı bir toplumsallığa ve değişime şahit olmaktadır. Tarihsel süreçte geleneksel, modern ve post modern gibi sınıflandırmaların konusu olan toplumlar, internet tabanlı teknolojinin hayatımızda önem kazanmasıyla önemli değişimler yaşamıştır. İnternet tabanlı teknolojinin yaygın kullanımıyla medya araçlarının geçirdiği değişim ve güncellemeler yeni medya olarak ifade edilmektedir. Yeni medya kavramı ve yeni medya ortamları ile internet tabanlı iletişim araçları vasıtasıyla oluşturulan üretim ve tüketim olarak çift yönlü bir kullanım olanağı sağlayan medya teknolojileri kast edilmektedir.¹ Ağ toplumu, yeni medya platformlarının yapısal özellikleri sayesinde zaman ve mekân gibi kavramları akışkan² bir yapıya büründürerek yeni sosyalleşme pratikleri ve yeni dijital kimlikler oluşturmamıza olanak sağlamıştır.³ Dijitalleşme sürecinden din, kültür, ekonomi ve siyaset olmak üzere her alan etkilenmektedir. Yeni medya ortamlarının ve internet teknolojilerinin hayatımızın merkezinde olan konumu, bireylerin ve dini grupların yeni medya ortamlarında temsili problemini gündeme getirmiştir.⁴ Dijitalleşme sürecinde dini bilgiler/tanımlar, otoriteler ve ritüeller yeniden anlamlandırılmış ve medyatikleştirilmiştir.⁵ Bu sayede dijitalleşmenin paradoksal yapısı içerisinde sunum nesnesine dönüşün dini bilgi, dijital bağlamın özelliklerine göre şekillendirilerek sunulmaktadır. Dinin geleneksel yapısına atıfla fakat dijitalleşmenin sunduğu etkileşim özelliklerine göre şekillenen dini söylemler ise keskin bir yapıda dolaşıma sokulmaktadır.

Yeni medya etkileşimsellik, dijitallik, multimedya biçimselliği, hipermetinsellik, sanallık ve yayılım özellikleri itibarıyla toplumsal alanları dijital etkileşimli kamusal alanlara dönüştürme fırsatı sağlamıştır.⁶ Dijital etkileşimli yeni kamusal ortamlar, bireyin veya grubun yeni medyada kendi inanç, fikir ve değerlerinin ifade edilmesini içerdiği gibi kullanıcı ile aynı fikir, düşünce, dini yaşama sahip olmayan diğerleri hakkında da düşüncelerini ve tutumlarını dile getirmesine, karşıt söylemler oluşturulmasına imkân vermektedir. Bununla birlikte kullanıcılar yalnızca dolaşımda kalarak bile mevcut üretilen içeriklerin tüketicisi olarak etkileşimi güçlendirmektedir. Dijital ortamlarda bireyi temsil eden, diğer kullanıcılarla etkileşime geçmesine imkân veren, kişisel profil hesapları sanal kimlikleri oluşturmaktadır.⁷ Sanal kimlikler bireylerin kendi istek ve tercihlerine uygun biçimde oluşturdukları dijital ortama taşıdıkları kimlikleri olarak ifade edilebilir. Toplumsal kimliklerin yeni medya ortamlarına taşınmasıyla birlikte birey veya gruplar kendilerini, düşünce ve fikirlerini toplumla daha kolay ve hızlı bir şekilde paylaşma imkânı bulmakta, gündemi belirleyen konuya ilişkin düşüncelerini X platformu gibi yeni medya uygulamalarında söylemleri ile temsil etmektedir. Söylemler toplumsal yapı içerisinde bireylerin deneyimlerine ve gözlemlerine dayanan ve bu deneyimlerin genel sonuçlarını formüle etmeye imkân vermenin yanı sıra olayları betimleme, eylemler ve inançları tanımlama, ideolojileri ortaya koymanın pratik biçimlerini de kapsamaktadır.⁸ X uygulamasında söylem üreten kullanıcılar kendi kimlik ve değerlerini tanımlarken bu değerleri öteki üzerine inşa ettiklerinde nefret

¹ Martin Lister vd., *New Media: A Critical Introduction* (London, New York: Routledge, 2009).

² Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş (İstanbul: Can Yayınları, 2019).

³ Teun A. Van Dijk, *The Network Society: Social Aspects of New Media* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2006).

⁴ Mustafa Derviş Dereli, *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2022), 108-116.

⁵ Heidi A. Campbell-Ruth Tsuria (ed.), *Dijital Din: Dijital Medyada Dini Pratikleri Anlamak* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023).

⁶ Mutlu Binark, "Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi", *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010), 11-52.

⁷ Pierpaolo Loreti vd., "Push Attack: Binding Virtual and Real Identities Using Mobile Push Notifications", *Future Internet* 10/2 (2018), 13.

⁸ Teun A. Van Dijk, *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, çev. Ayşe Demir (Ankara: Hece Yayınları, 2019), 291-292.

söylemlerinin dolaşıma girmesine neden olabilmektedirler. Dijitalliğin mekanik yapısı içerisinde ötekilik bir ilişki biçimi olarak⁹ karşımıza çıktığından yeni medyada öteki ile kurulan söylemsel ilişki damgalama, yargılama, dışlama, ötekileştirme ve ayrımcılığın konusu olduğunda nefret söylemleri dolaşıma girmektedir. Nefret söylemlerinin içeriği durum ve toplumsal olaylara göre farklılaşmaktadır. Nefret söylemi, her türlü kişi veya gruba, toplumsal kimliklere, din/mezheplere, yorum ve düşünceye yönelik oluşturulan ayrımcılık, önyargı ve kalıp yargı barındıran, ötekileştirici ifadeler nefret söylemi olarak ifade edilebilir.¹⁰

Şerif Mardin Türkiye’de dini bir “eylem aracı” (mediator of action) olarak ele almaktadır. Eylem aracı olarak din bireylerin zihninde diğerlerine anlatılması, tebliğ edilmesi gereken topluluk oluşturucu bir yapıya sahiptir.¹¹ Yeni medya ortamlarında dini konularda inanç, düşünce ve yorum farklılıklarının ifade edilmiş biçimi, mezhepsel ayrılıklar, dini grup mensubiyetleri, farklı dindarlık algıları diğerlerine yapılan bu tebliğin içeriğini şekillendirmektedir. “Dijital/Çevrimiçi dini söylem” din ile ilgili olarak dijital ortamlarda ifade bulan her türlü veri akışını ifade etmektedir.¹² Dini düşüncelerini söylemleriyle meşrulaştırmaya çalışan dini gruplar veya bireyler dijital ortamlarda farklı olana kulaklarını tıkamakta “yankı fanusları” oluşturmaktadırlar. Çünkü bu uygulamalarda duygularıyla hareket eden kullanıcılar, kendi ideolojileri ve aidiyetleri etrafında toplanmayı sağladıklarında aşırı ve çatışmacı söylemlerle ötekine karşı tavır olarak etkileşimi arttırmaktadırlar. Bu şekilde gruplaşan yeni diji-dini kabileler, kendileri dışında kalan diğerlerini öteki ve merhamete layık olmayan olarak kodlarlar.¹³ Böylece sanal ortamda dini içerikli söylemler birtakım ideolojileri barındırmakta, mensup olunan grup veya düşüncenin karşısına yönelik nefret, şiddet ve linç meşrulaştırılmakta, dini söylemler kabileci bir yapıda dolaşıma girebilmektedir. Dijital iletişimin bu durumu dijital söylemi başkaldığı ve farklılığı barındırmayan ideoloji ve kimlik savaşlarına dönüştürmektedir.¹⁴ Özellikle X uygulamasında sloganik biçimde ötekine yönelik ifade bulan dini söylemler çatışma zemininde etkileşimi güçlendirdiğinden dolayı dini söylemler fragmanlaştırılarak viral halde sunulmaktadır. X uygulamasında çatışmacı söylemlerin daha fazla görüntüleme ve etkileşime sebep olması, bağlamdan koparılmış düşüncelerin linç edilmeye uygun hale getirilmesi ve bu etkileşimin ekonomik anlamda da bir karşılığı olması dijital nefret söyleminin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle dijital etkileşim olarak dini söylemlerini dolaşıma sokmak isteyen kullanıcılar, zaman zaman çatışma zemininde söylem üreterek algoritmik otoritelerini güçlendirmektedirler.

Dijital ortamda sunulan her dini söylem ve düşünce nefret üretmekte midir? sorusunun sorulması önemlidir. Tartışmaya konu ettiğimiz nefret ve şiddet ilişkisini üreten kullanıcılar hangi İslam’ı savunmakta, hangi dindarlık algısından hareketle bireyleri ötekileştirmektedir? sorusunu sormak gereklidir. Dijital algoritma, çatışma zemininde üretilen söylemleri algoritmik yapısı itibarıyla güçlendirmektedir. Böylece dolaşımda kalan ve etkileşim alan söylemler nefret ve şiddet söylemleri olarak karşımıza çıkmakta ve bu söylemler daha fazla etkileşim aldığından yayılmaktadır. Dini içerikli nefret söylemlerinin üretim ve yaygınlaşmasında temel sorun kişi veya grupların İslam’ın mesajına ve hakikate yalnızca kendilerinin sahip olduğunu düşünmeleri, Tanrı

⁹ Levent Ünsaldı (ed.), *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik* (Ankara: Heretik Yayınları, 2021).

¹⁰ İdil Engindeniz, “Nefret Söylemi Alanında Kavramsal Tartışmalar”, *Medya ve Nefret Söylemi 2 & Değişmeyen Sorular, Güncel Tartışmalar*, ed. Altuğ Yılmaz (İstanbul: Hrant Dink Vakfı, 2021), 28.

¹¹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 31-37.

¹² Heidi A. Campbell-Ruth Tsuria, *Dijital Din: Dijital Medyada Dini Pratikleri Anlamak*.

¹³ Ekmel Geçer, “Sosyal Medya, Kutuplaşma ve Dindarlık”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi* 39 (2019), 26.

¹⁴ Byung Chul Han, *Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, çev. Mustafa Özdemir (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2022), 35-36.

ve din adına konuşma haklarını kendileriyle sınırlamalarıdır.¹⁵ Ait olduğu grup bağlamında dini düşüncenin mutlak savunucusu olarak dini söylemler üreten kullanıcılar ideal dindarın kendi grup kimliğine uygun düşünce, eylem ve tutumlara sahip olan kişiler olduğunu düşünerek, diğerlerine karşı nefret söylemi üreten kullanıcılara dönüşebilmektedirler. Kendi inanç ve kimliklerinin karşıtı olan kimlikler aşağılandığında ve hedef gösterildiğinde nefret söylemleri üretilmektedir. Dijital ortamlarda da şiddet teolojisi, başkalarını suçlayarak kendisini meşrulaştırmaktadır.¹⁶ Karşılıklı bir ayrışmaya neden olan bu söylemler çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Doğal olarak çatışmanın olduğu yerde tepki, tepkinin konumlanışına göre baskı ve baskının olduğu yerde ise kullanılan mücadele araçlarının/söylemlerin kutsallaştırılması söz konusu olmaktadır.¹⁷ Bu bağlamda yeni medya ortamlarından X uygulamasında üretilen ve dolaşıma giren dini içerikli nefret söylemleri çalışmanın temel ilgi alanını oluşturmaktadır. Farklı din ve mezheplere yönelik üretilen nefret söylemleri, islamofobi kapsam dışında tutulmuş, İslam dini içerisinde farklı dini yorum, düşünce, ideoloji ve gruplara yönelik olarak üretilen nefret söylemi örnekleri seçilmiştir.

1. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Araştırmada T. A. Van Dijk'a ait eleştirel söylem analiz yöntemi kullanılmıştır.¹⁸ Çalışma kapsamına alınan örnekler X uygulamasının arama motorunda anahtar kavramlar taratılarak ulaşılmıştır. Ulaşılan tweetler X uygulamasında tüm kullanıcılara açık hesaplardan seçilmiş olup, çalışma kapsamında kullanıcılar ile herhangi bir iletişim kurulmamıştır. Çalışma dini içerikli nefret söylemleri ile sınırlandırılmış olup, örnekler dini içerikli nefret söylemi barındıran unsurlar özelinde değerlendirilmiştir. Çalışmamızda farklı dinlere yöneltilen nefret söylemleri (islamofobi vs.) kapsam dışında bırakılmış, X uygulamasında dolaşıma giren Müslümanların birbirine yönelik olarak dini içeriklerle üretmiş oldukları nefret söylemleri değerlendirilmiştir. Veriler değerlendirilirken X uygulamasının algoritmik yapısı da dikkate alınmıştır. Çalışma kapsamında verilere X platformunda "kâfir", "şirk" ve "din" kavramları taranarak ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler içerisinde seçilen örnek etkileşim düzeyi, nefret söyleminin pek çok unsurunu barındırması, karşıtlıklar üzerine inşa edilmesi ve popüler bir vaiz tarafından paylaşılması vb. gibi sebeplerle tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında tüm örneklerin ele alınamaması tercih edilen yöntem açısından bir sınırlılıktır. Ele alınan örnek gönderi 02.03.2023 tarihinde kullanıcı tarafından X platformunda paylaşılmıştır. Gönderiye ait etkileşim verileri araştırma kapsamında 31.10.2024 tarihinde kontrol edilerek güncellenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan tekfir ve reddiye geleneği ve dijital dini otoriteleşme bakımından incelenen örnekte, kullanıcının dini grup ilişkileri, dini temsiliyete ilişkin otorite algısı, bireysel veya grup ilişkilerinin dini nefret oluşturmadaki arkaik iz düşümleri gibi konuların derinlemesine ele alınamaması yöntemsel anlamda bir sınırlılıktır.

Söylem analiz yöntemine ilişkin pek çok tanım bulunmaktadır. Yazılı metinlerin, sözlü verilerin, dilbilimsel bir analize tabi tutulmasıyla yapılan bir veri analiz yöntemidir. Bu yöntemin kullanılmasıyla dilin, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu ve toplumsal hayata dair pek çok bileşeni içerisinde barındıran unsurlarla diyalektik bir ilişkisi olduğu varsayılmaktadır. Ancak bu durum toplumsal hayatın dilin kullanım ve ifade biçimlerine indirgenebileceği anlamına

¹⁵ Richard Moon, *Putting Faith in Hate: When Religion Is the Source or Target of Hate Speech* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 115-147.

¹⁶ Bilal Samur, "Din Şiddet Üretir Mi?", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016), 101-106.

¹⁷ Halil Aydınalp, "İslam Dünyasında Siyasi Şiddetin Sosyolojik Unsurları", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016), 200.

¹⁸ Teun A. Van Dijk, *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

gelmemektedir.¹⁹ Bu çalışmada Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem analiz yöntemi kullanılarak yazılı bir ifadenin aynı zamanda toplumsal ilişki ve otorite biçimleri hakkında bilgi vereceği varsayımından hareket edilmiştir.

Teun A. Van Dijk'in geliştirmiş olduğu eleştirel söylem analiz yöntemine göre cümle ve kelimeleri tek tek incelemek ve değerlendirmek yerine yapı ve işlevleri incelenmeli ve değerlendirilmelidir. Böylece söylemlerin toplumsal olarak karşılık geldiği yapı tespit edilebilir ve söylem bağlamdan koparılmadan anlaşılabilir. Teun A. Van Dijk analizlerinde söylem ve ideoloji arasındaki ilişkiye vurgu yapmakta ve söylemin ideolojilerin yeniden üretimindeki rolüne dikkat çekmektedir.²⁰ Dijk'a göre, ideolojik kaygılarla oluşturulan tek toplumsal pratikler olmamakla birlikte söylemler, ideolojilerin toplumsal olarak yeniden üretilmesinde, yaygınlaşmasında ve yapılanmasında en önemli konuma sahip unsurlardan biridir. Birey veya grubun üyelerinin söylem pratiklerinde dilin aktif ve pasif kullanımı, grup üyelerini ikna etme retorisi, grup dışında kalanlara karşı ise kendilerini savunma, ideolojisini meşrulaştırma, propaganda yapma, değişim, onaylanma gibi her türlü iletişim için çeşitli söylemler pratiklerine ihtiyaçları vardır. Birey ve grupların ideolojilerinin neye benzediğini, nasıl oluştuğunu, hangi boyutlarla farklılaştığını ve nasıl yeni anlamlar ürettiğini görmek için söylemsel ifade biçimlerine bakmak gereklidir. Söylem ve kavramların zihni boyutları toplumsal durum ve yapılarla örtülüdür.²¹ Eleştirel söylem analizi yönteminin kullanımıyla toplumsal yapıların söylemler aracılığıyla nasıl temsil edildiği, kurumsallaştığı, farklılaştığı ve meşrulaştığı yönünde yorumlar yapabilmekteyiz. Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem analiz yöntemi çalışma kapsamında makro düzeyde tematik yapı ve anlatım dilini incelemeye imkân vermesi, ardalın ve bağlam bilgisi başlıklarında gönderinin bireysel, toplumsal ve ideolojik izdüşümleri hakkında değerlendirme yapmaya olanak sağlaması, mikro düzeyde ise şekil ve cümle yapılarını ele almaya imkân vermesi bakımından önemli görülmüştür.

Çalışmada dini içerikli söylemlerin arkaik yapısı, dini söylemlerin dijital ifade buluş biçimleri ve bu söylemlerin hangi boyutlarla farklılaştığı, dijital yapının söylem üretiminde nasıl bir zemin sunduğu, tekfir ve reddiye geleneğinin diji-dini²² nefret söylemlerine arkaik bir zemin oluşturup oluşturmadığı gibi problemlerden hareketle veriler, makro ve mikro düzeyde eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Ömer Özer Teun A. Van Dijk'in söylem analizi yöntemini aşağıdaki gibi tablolastırmıştır.²³

Tablo.1. Teun A. Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analiz Yöntemi

A. Makro Yapı
1. Tematik Yapı
a) Gönderilerin Metni
b) Gönderinin Görsel Sunumu
c) Etiketler (varsa)
2. Şematik Yapı
Durum Tanımlarının Yapılması
a) Gönderinin Anlatım Dili
b) Ardalan Bilgisi (Önceki olaylar ve tanımlar)

¹⁹ Murat Özdemir, "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 337.

²⁰ Teun A. Van Dijk, "Critical Discourse Analysis", *The Handbook of Discourse Analysis*, ed. Deborah Schiffrin vd. (USA: Blackwell Publishers, 2001), 352-371.

²¹ Van Dijk, *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, 21.

²² Bahset Karlı-Sezen Aycan, "Instagram ve Mahremiyet: Dindar Muhafazakâr Kadınların Paylaşımları Örneği", *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 263.

²³ Ömer Özer, *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri* (Konya: Literatürk yayınları, 2011), 85.

c) Gönderinin Bağlam Bilgisi
B. Mikro Yapı
1. Söylemin Semantik Çözümlemesi <ol style="list-style-type: none"> Cümle yapılarının pasif ya da aktif olması Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
2. Bölgesel Uyum <ol style="list-style-type: none"> Nedensel İlişki İşlevsel İlişki Referansal İlişki
3. Kelime Seçenekleri
4. Söylem Retoriği <ol style="list-style-type: none"> Fotoğraf (varsa) İnandırıcı Bilgiler Görgü tanıklarının ifadeleri (gerekliyse)

2. X Uygulamasında Dini İçerikli Nefret Söylemi Örneği ve Analizi

Yeni medya ortamlarında dini otorite oldukça paradoksal bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya ortamlarında farklı dini kaynakları takip eden, farklı dini düşünce ve yorumlara sahip olan bireyler ve dini gruplar aktif olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda sosyal medyada dinin temsili ve bu temsilin nasıllığı konusu dikkat çekicidir. Sosyal medyada dinin; hegemonik, özgürleşmiş ve polemik temsilleri dini söylemleri farklılaştırmaktadır.²⁴ Özellikle hiyerarşik bir yapıda olan dini grup ve cemaatlerin bu hiyerarşik ve katmanlı yapılarının dijital görünümü X uygulamasında farklı bir yapıya bürünmüştür.²⁵ Dini otorite formlarının, geleneksel inanç pratiklerinin, dini otoritenin hiyerarşik yapısının dijital teknolojiler tarafından değiştirildiği yaygın bir kabuldür.²⁶ Dijital ortamda dini otoritenin kimde olduğu konusu muğlaktır. Diji-dini otorite diyaloga dayalı ve performatif olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Dini bir topluluğun dikkatini ve güvenini kazanmak, gündelik söylem ve sürekli olarak ortaya konan müelliflik iddialarıyla gerçekleştirilir.²⁸ Dijital ortamlarda dini otorite algoritmanın özelliklerine ve etkileşime göre (beğeni sayısı, görüntüleme sayısı, retweet sayısı vb.) inşa edilmektedir.

Dijital ortamlarda dini otoritenin kimde olduğu konusunun muğlak olması çatışma ve şiddeti beraberinde getirmiştir. Campbell'a göre dijitalliğin bu muğlak yapısı, dini otoritenin geleneksel temsilcileri ile yeni medya ortamlarında oluşan yeni otorite figürleri arasında gerilimin yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Yeni oluşan otorite figürlerine karşı dini gruplar kendi otoritelerini pekiştirmek ve korumak adına yeni medya ortamlarına yönelebilmektedir.²⁹ Dini gruplar arasındaki "biz" ve "öteki" tanımları sanal ortama taşınarak bir rekabet ortamı oluşturulmaktadır.³⁰ Bu rekabet ortamı ise; taraftar toplama düşüncesini pekiştirmekte, dini görüşünü sloganlaştırma, mutlak hakikatin kendisinde olduğunu iddia etme ve tekfir retoriği oluşturma gibi çatışmacı söylemlerin dolaşıma girmesine zemin hazırlamaktadır. Dini içerikli

²⁴ Serpil Seda Şimşek, "Sosyal Medyada Dinin Hegemonik, Özgürleşmiş ve Polemik Temsili", *Dijitalleşme ve Din: Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri*, ed. İhsan Çapcıoğlu-Fatma Çapcıoğlu (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022), 355-402.

²⁵ Charles Ess vd. (ed.), *Digital Religion, Social Media and Culture: Perspectives, Practices and Futures* (New York: Peter Lang Inc., 2012).

²⁶ Pauline Hope Cheong, "Otorite", çev. Derya Eren Cengiz, *Dijital Din: Dijital Medyada Dini Pratikleri Anlamak*, ed. Heidi A. Campbell-Ruth Tsuria (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 153.

²⁷ Yunus Ergen, *Dijital Minber, Kutsal Otorite: Postmodern Dijital Kültürde Din* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2023).

²⁸ Pauline Hope Cheong, "The Vitality of New Media and Religion: Communicative Perspectives, Practices, and Changing Authority in Spiritual Organization", *New Media & Society* 19/1 (2017), 25-33.

²⁹ Heidi A. Campbell, "Understanding the Relationship between Religion Online and Offline in a Networked Society", *Journal of the American Academy of Religion* 80/1 (2012), 1-30.

³⁰ Tunahan İrmak, *Youtube Videoları Örneğinde Dijital Toplumsallaşma: Dini Grup Temsillerinin Göstergibilimsel Analizi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

nefret söylemlerinin bireysel kullanıcılar, dini grup temsilcileri ve etkili söylem oluşturarak popüler olmak isteyen vaizler aracılığıyla farklı kaygılarla ve boyutlarda üretilmektedir. Campbell'a göre dijital ortam, dini otoritelerin hem toplumsal dünyadaki gerilimlerini yansıtmaları açısından hem de sahip oldukları otoriteyi online ortama ne ölçüde taşıyabileceklerini yorumlama açısından çok elverişli bir alandır.³¹

Dini içerikli nefret söylemlerinin konusu, yöneltildiği kitle, üretim ve tüketim boyutları çeşitlidir. Özellikle tekfir ve reddiye geleneğinin dijital yansımaları olarak değerlendirilebilecek bir dini nefret söylemi örneği çalışmada makro ve mikro düzeyde eleştirel söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi anlamlara gelen küfr kelimesi (kefr, küfür, küfrân), genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanmaktadır.³² Küfür kişinin hem kalp hem dil ile Allah’ı tasdik etmemesi, onu inkâr etmesi anlamına gelmektedir. İslam terminolojisinde küfür kavramı dinden çıkmak anlamında da kullanılmıştır.³³ Küfr kelimesi Kur’an’da genellikle toplumsal bir özellik olarak anılmış, bir kısmında ise kişilere referansla kullanılmıştır.³⁴ Kur’an’ı kerimde küfür kavramı bazen nankörlük, bazen inançsızlık, bazen örtmek anlamında kullanılmaktadır.³⁵ Küfür kavramı Kur’an’da geçtiği şekliyle farklı manaları şu dört açıdan ele alınmıştır.³⁶ 1. Allah’ın birliğini red ve inkâr³⁷, 2. Bile bile inkâr, yalanlama, tanımamazlık³⁸, 3. Nimete karşı küfür, şükürün zıddı, nankörlük³⁹, 4. Berî/uzak olmak, tanımazlıktan gelmek.⁴⁰ Yine Kur’an-ı Kerim’de bazı ayetlerde, küfrün insan tabiatının meyledebileceği bir özellik⁴¹ olduğuna; bazı ayetlerde ise birey ve toplumların davranışları sonucunda ortaya çıkan bir durum olduğuna işaret edilmektedir.⁴² Kur’an’ı Kerim’de iman esasları ile ilgili ayetlere sıklıkla vurgu yapılmakta, kâfir vasfı ise bu iman esaslarına uymayanlara verilmektedir. “Allah’ı, Melekleri, Kitapları, Peygamberleri, Ahiret gününü inkâr eden, derin bir sapma ile sapmıştır.” şeklindeki vurgu ile imanın ve küfrün sınırları belirlenmiştir.⁴³ Kur’an-ı Kerim’de inanılması gereken unsurlar açıkça bildirilmiş, bu iman unsurları açıkça inkâr edenler ise kâfir vasfıyla nitelenmiştir. Şirk terimi de küfür kavramı ile birlikte ele alınması gereken kavramlardandır. Sözlükte “ortaklık”, “iştirak etmek”, “katılmak” gibi anlamlara gelen şirk kavramı istilâh olarak; “Allah’a rububiyetinde ortak koşmak”, “Allah ile birlikte başka bir ilaha veya yaratılmışa kulluk etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁴

Tekfir problemi inancın konusu olmanın yanı sıra bireyin toplumsal hayatını etkilemesi yönüyle de sosyolojiktir. Tekfir bir kişiyi görüşü veya iddiaları sebebiyle küfürle itham etmek veya o kişiyi

³¹ Heidi A. Campbell, “Who’s Got the Power? Religious Authority and the Internet”, *Journal of Computer-Mediated Communication* 12/3 (2007), 1043-1062.

³² İlyas Çelebi-Bekir Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2022).

³³ Hilmi Karaağaç, “Ehl-i Sünnete Göre Tekfir Problematikliği”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2013), 166.

³⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

³⁵ Hakan Atalay, *Siyasî ve İtikadî İslâm Mezheplerinde Tekfir Olgusu ve Tezahürleri (Hicri İlk Üç Asır)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 47.

³⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Kur’an Terimleri Sözlüğü: el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l Qur’âni’l-Kerîm*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 116-118.

³⁷ el-Bakara 2/6; el-Hacc 22/25; Muhammed 47/34.

³⁸ el-Bakara 2/89, 146; el-En’âm 6/20.

³⁹ el-Bakara 2/152; en-Nahl 16/112; el-İsrâ 17/67; el-Hacc 22/66; eş-Şu’arâ 26/19; en-Neml 27/40; Lokmân 31/12; el-İnsân 76/3.

⁴⁰ en-Nisâ 4/60; İbrâhim 14/22; Meryem 19/82; el-Ankebût 29/25; er-Rûm 30/13; Fâtır 35/14; el-Mümtehine 60/4.

⁴¹ İsrâ 17/67

⁴² Maarroof Al Husseinî, *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 61.

⁴³ Nisa, 4/ 136; benzeri ayetler: Bakara, 2/ 28; Kehf, 18/ 37; Nisa, 4/150; Maide, 5/ 81; Tevbe, 9/ 44; Nahl, 16/ 105.

⁴⁴ Ebu’l-Fazl Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1994), 10/449.

kâfir ilan etmek olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Tekfir edilen şahsa yönelik dini ve toplumsal uygulamalar farklılaşmakta, kişinin nikâh, velayet, miras, yargılanma, vela ve bera, savaş ve cenaze defni başta olmak üzere, bu kişiye yönelik dünyevi hükümler bütünüyle farklılaşmaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla kişinin hayatına bu kadar etki ederek değişime sebep olan tekfirin, özellikle günümüzde toplumsal bir problem olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. İman ve küfür kavramlarının içeriğine yönelik yorum ve düşünce farklılıkları tekfir konusunda farklı anlayışlara yol açmaktadır. Tekfir problemi yalnızca dini bir konu olarak değil, aynı zamanda değişen toplumsal koşullar, siyasal otorite, politik tercihler ve gruplaşmalara dayanan bir konu olarak günümüze kadar uzanmaktadır.

İslam düşünce tarihinde tekfiri başlatan ilk grup Hariciler olduğu bilinmektedir. Haricilere göre büyük günah işleyen mümin değildir ancak bu kişinin dini durumunun ne olduğu, kâfir veya müşrik olması konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Hariciler gibi tekfir ideolojisini sürdüren önemli bir grup da Şia'dır. Şia içerisinde Ehl-i Sünnet'e en yakın olan Zeydiyye mezhebi bile büyük günah işleyen kişi şayet tövbe etmeden ölürse kâfir saymaktadır. Siyasi anlaşmazlıklarla başlayan tekfir problemi zamanla ideolojik bir kavga zeminine oturtulan teolojik bir yapıya büründürülerek İslam dünyasında tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.⁴⁷ İman ve küfür arasında kendi ideolojilerine göre dini sınırlar çizen mezhep ve gruplar diğerlerini, kendilerinden olmayan ötekileri tekfir etmektedirler.⁴⁸ Birey ve grupların iman ve küfür konusunda belirlemiş oldukları bu sınırlar dolaylı olarak tekfirin de konusunu belirlemekte, tekfirin neden ve nasıl olacağını da belirlemektedir. Birey ve grupların dini anlama, yorumlama ve yaşama şekilleri dolaylı olarak bu gruplar tarafından onaylanmayan dini düşünce ve yaşam tarzını da ortaya koymaktadır. Böylece tekfir eden, tekfir edilenlerle arasına bir sınır çizerek ötekileştirmektedir.

Ehl-i Sünnet'in iman telakkisine göre tekfirin sınırları genel olarak şu şekildedir: İman ilkeleri konusunda kalbin tasdiki, kulun ahiretteki durumuna işaret eder; dilin ikrarı ise dünyada Müslüman sayılması ve Müslüman olarak muamele görmesi için yeterlidir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet kelamına bağlı kelamcıların çoğuna göre tasdik imanın rüknü sayılmış, ikrar ise kişiye ait hükümlerin uygulanabilmesi için imanın şartı sayılmıştır.⁴⁹ Tekfir konusunda Ehl-i Sünnet'in sınırını bu kadar genişletmesi tekfir eden ve tekfir edilen açısından konunun ağır sonuçlar doğurmasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde insanların birbirini tekfir etme sebeplerinden en önemlileri; İslam'ın insana sunduğu düşünce ve yorum özgürlüğü, ayet ve hadisleri anlama ve yorumlamadaki farklı yöntem ve yapısal unsurlar, hilafet konusundaki siyasi tartışmalar, iç savaşlar sonucunda ortaya çıkan fikri ayrılıklardan dolayı mezhep taassubu ve kavmiyetçilik ve ideolojik çatışmalar sayılabilir.⁵⁰ Ameli ve siyasi konuda oluşan fikri ayrılıklar inanç konularına da yansımış böylece inanç alanında da gruplaşmalar başlamış, biz olmayan ötekiler belirlenmiştir. Tekfirciliğin temelinde dinin algılayış ve yaşayış tarzındaki farklılıklar ve bu farkların yorumlanması yatmaktadır.⁵¹ Dini düşünce ve yaşam tarzının dijital yansımaları farklılıkları barındırdığından dijital tekfir ve reddiye konusu gündeme gelmektedir.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/146.

⁴⁶ Halil Aydınalp, "Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2015), 6.

⁴⁷ Muammer Esen, "Bir Şiddet Söylemi Olarak 'Tekfir'", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016), 551

⁴⁸ Al Husseini, *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir*, 106-140.

⁴⁹ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı /Tekfir Meselesi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 41.

⁵⁰ Mine Gürhan, *Tanrıbilim Açısından Tekfir* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 68.

⁵¹ Halil Aydınalp, "Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (2016), 162.

Din tasavvuru, ideolojik farklılıklar ve yorum çeşitliliği kişinin toplumsal kimliğinden ve dindarlık algısından bağımsız olmadığı, tekfir problemlerinin temelinde yer aldığı söylenebilir. Geleneksel tekfir anlayışı yeni medya ortamlarında dini kimliklerin meşrulaştırılması temelinde karşımıza çıkmaktadır. Birey veya grup bir konu hakkında kendi düşüncesini nefret söylemi oluşturarak dile getirdiğinde bu söylemleri kendi çıkarları veya ideolojisi doğrultusunda sunduğu düşünceler olarak kalacaktır. Fakat kullanıcı nefret söylemlerini Tanrı ve din adına ürettiğini ilan ettiğinde söylemindeki ideolojisini, şiddeti, çatışmayı, propagandayı ve nefreti kutsallaştırmakta ve din adına söylemini meşrulaştırmakta; bunun yanı sıra dini söylemleri paradoksal bir yapıya büründürmektedir. Dijital ortamlarda din adına dayatılan fanatizm ve kesinlik iddiası, “kesin inançlılar”⁵² aracılığıyla farklı olanı aşağılama, ötekileştirme ve ayrıştırma gibi nefret unsurlarıyla yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda X uygulamasından seçtiğimiz örnek üzerindeki tekfir ve reddiye tartışması, itikadi bir zeminden hareketle değil, dijital tekfirin geleneksel izdüşümleri ve yaygınlığı, dini nefret söylemlerinin X’da üretilme ve dolaşımında kalmasında rol oynayan faktörler ve dijital alanda dini otoriteleşme sürecinde propaganda aracı olarak tekfir retoriğinin kullanılmasından hareketle sosyolojik boyutlarıyla ele alınmıştır.

⁵² Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar* (İstanbul: Olvido Kitap, 2019), 109.

Tablo 2. X Uygulamasında Dini İçerikli Nefret Söylemi Örneği

Aratılan Kavram “şirk” “kâfir” “din”	Tweetlerin Görüntülenme Tarihi 31.10.2024	Tweetin Atıldığı Tarih	Beğeni Sayısı	Retweet Sayısı	Alıntı Sayısı	Yorum Sayısı	Görüntüleme Sayısı
Nefret Söylemine Konu Olan Tweet	“Mehmet Görmez’in: “Depremzedelerin gönlü naz makamındadır. Onlar Allah’a karşı kırık devlete karşı öfkeli” şeklindeki sözü, din bakımından şirk içerikli, devlet bakımından vatana hıyanet sayılacak derecede ağır bir ifadedir. Ayrıca vatansever hiçbir depremezdenin Yüce Rabbimiz hakkında kullanmadığı hatta aklından bile geçirmediği Allah’a itiraz anlamına gelen bir iftirayı depremezdelere yakıştırarak büyük bir cehalete imza atmaktadır. Kulun Rabbine dargın olması haddi değildir. Kula yakışan ancak “Biz Allah’ın mülküyüz ve ancak ona dönücü kimseleriz.” (Bakara 156) Nitekim bir hadisi kudside: “Her kim benim kazama (ve kaderime) rıza göstermezse, belama da sabretmezse artık o kişi Benim semamın altından çıksın ve (kendisine) Benden başka bir Rab arasın.” (et-Teberani, el-Mu’cemül’l Kebir, rakam: 807, 22/320) buyrulmuştur ki böylece kazaya rızasızlığın Allah-u Teala’yı ne kadar gazaplandıracağı daha iyi anlaşılıyor. Rızasızlık böyle olursa ya bir de Allah’a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir. Yıllarca bu memleketin Diyanet reisliğini yapmış bir adam bu lafı konuşuyorsa bu ilahiyatçıların itikad bakımından ne denli bozuk olduğunu anlamanız için bu delil yeterlidir sanırım.”	02.03.2023	10,4 Bin	2,6 Bin	929	3,4 Bin	3.9 Milyon
	Erişim URL: https://twitter.com/c_ahmethoca/status/1631310079411601409?t=laSv_0Ef5KBrwXNkrxczwQ&source=08 https://www.youtube.com/watch?v=zLup3tvTIVc						

Görsel 1. X Uygulamasında Dini İçerikli Nefret Söylemi Örneği

Mehmet Görmez'in: "Depremzedelerin gönlü naz makâmındadır. "Onlar Allâh'a karşı kınk, devlete karşı öfkeli" şeklindeki sözü, din bakımından şirk içerikli, devlet bakımından da vatana hıyânet sayılacak derecede ağır bir ifâdedir.

18:06 · 02 Mar 23 saatinde · 3,9Mn Görüntüleme

1.788 Yeniden gönderiler 929 Alıntılar

Ayrıca vatansever hiçbir depremzedenin Yüce Rabbimiz hakkında kullanmadığı hatta aklından bile geçirmedığı Allâh'a itiraz anlamına gelen bir iftirâyı depremzedelere yakıştırmak büyük bir cehâlete imzâ atmaktır.

86 274 2 B 203 B

Kulun Rabbine dargın olması haddi değildir. Kula yakışan ancak "Biz Allâh'ın mülküyüz ve ancak ona dönücü kimseleriz" (el-Bakara Sûresi:156) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu üzere; sabır, rızâ ve teslimiyet göstermesidir.

57 362 3 B 232 B

Nitekim bir hadîs-i kudsîde: "Her kim Benim kazâma (ve kaderime) rızâ göstermezse, belâma da sabretmezse artık o kişi Benim semâmın altından çıksın ve (kendisine) Benden başka bir Rab arasın." (et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, rakam:807, 22/320) buyrulmuştur ki

81 306 2 B 216 B

böylece kazâyâ rızâsızlığın Allâh-u Te'âlâ'yı ne kadar gazaplandıracağı daha iyi anlaşılıyor. Rızâsızlık böyle olursa ya bir de Allâh'a dargınlık hâlinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünölmelidir.

41 316 2 B 231 B

Yıllarca bu memleketin Diyânet reisliğini yapmış bir adam bu lafı konuşuyorsa bu İlâhiyatçıların îtikâd bakımından ne denli bozuk olduğunu anlamanız için bu delil yeterlidir sanırım.

321 438 3 B 284 B

3. Örnek Olay Makro Yapı

3.1. Tematik Yapı

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de Kahramanmaraş merkezli yaşanan deprem hakkında Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez’in Youtube’da yayınlanan “Deprem’in Manevi Yaralarını Sarmak Afetten Rahmete⁵³” başlıklı konuşmasında ifade ettiği düşünceleri nedeniyle almış olduğu eleştiriler X platformunda dolaşıma girmiştir. Eleştirilerin boyutu tekfire kadar ulaşmış olup, düşüncesi X platformunda dini içerikli nefret söylemlerinin konusu olmuştur.

Tablo 2’de sunmuş olduğumuz tweet Mehmet Görmez’e yönelik dolaşıma giren dini içerikli nefret söylemlerinden en çok etkileşim alan tweetlerden biridir. Ele aldığımız tweette Görmez’in ilgili videosunun bir kısmı kesilerek kullanıcı tarafından gönderiye dâhil edilmiştir. Söz konusu gönderiye X uygulamasının arama motorunda “kâfir” ve “şirk” kavramları aratılarak ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler içerisinden gönderi; örneklem grubunu temsiliyet açısından pek çok nefret unsuru barındırması, etkileşim düzeyi, halk nezdinde din alanında otorite kabul edilen bir kişinin başka bir otoriteye yönelik nefret oluşturması, karşıtlar oluşturarak eleştiri-savunma dinamiğinde sürekli dolaşımda kalması gibi sebeplerle dijital tekfir ve dijital otoriteleşme konularını temsil etmesi bakımından tercih edilmiştir. Gönderi Allah’a kırgınlık, şirk, kâfirlik, Allah’a itiraz ve itikad temaları etrafında şekillenmektedir.

3.2. Örnek Olay Şematik Yapı

3.2.1. Gönderinin Anlatım Dili

Gönderide yer alan “Din bakımından şirk”, “devlet bakımından vatana hıyanet sayılacak ağır bir ifade”, “büyük bir cehalet”, “kâfirlik”, “itikad bakımından bozukluk” gibi ifadelerle Görmez’e yönelik oluşturulan söylem hakaret, hedef gösterme ve tekfir etme gibi unsurları barındırmaktadır. Şirk sözlükte “ortak olmak ve ortaklık, ortak koşmak” anlamındaki işraktan gelmektedir. Şirk kavramı isim konumunda olduğunda ise küfür kavramıyla ortak anlamda kullanılmaktadır. Şirk kavramı terim olarak “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanma” demektir.⁵⁴ İslam hukukunda müşriklerin din içerisindeki konumu kâfirlikle bir tutulmuş şirk, küfrün içerisinde değerlendirilmiştir. Görmez’in ifade ettiği “Allah’a karşı naz makamında- kırık olmak”⁵⁵ ifadesi ise kendisine yönelik oluşturulan söylemin girişinde şirk içerikli diye nitelenmekte ve dolaylı bir şekilde Görmez’in düşüncesi tekfir edilmektedir. Görmez’in gönderide sunulan videosunda “Rabbe karşı kırık, devlete karşı buruk hatta birazda öfkeli olabilir.” ifadesi ihtimal cümlesi iken ele aldığımız gönderide “olabilir” ifadesi kullanılmaksızın yazıya “Onlar Allah’a karşı kırık, devlete karşı öfkeli” şeklinde geçirilmiş olup Görmez’in videodaki ifadeleri gönderi sahibinin anlayışı doğrultusunda keskinleştirilmiş, ihtimal ifadesi ortadan kaldırılarak cümle dolaşıma sokulmuştur. Bu durum gönderinin anlatım dilini kesin ve net yargılar etrafında şekillendirmektedir. Söylemin devamında ise “Allah’a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir.” ifadeleriyle bu sözlerin küfre sebep olan bir hali ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır. Gönderi “bu ilahiyatçıların itikad bakımından ne denli bozuk olduğunu anlamanız için bu delil yeterlidir sanırım” şeklinde devam eden cümlesi ile ilahiyatçıları bir zümre olarak hedef göstermekte, kalıp yargılar oluşturarak ötekileştirmekte, itikadı bozuklukla itham ederek ayırıştırılmaktadır. İslam’ın iman esaslarını kapsayan itikadın bozukluğu suçlaması ile Görmez’in düşüncesi ve kendisi yine

⁵³ İslam Düşünce Enstitüsü [İDE], “Deprem’in Manevi Yaralarını Sarmak- Afetten Rahmete 1”, Youtube (14 Şubat 2023), <https://www.youtube.com/watch?v=zLup3tvTIVc> Erişim 31.10.2024.

⁵⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

⁵⁵ İslam Düşünce Enstitüsü [İDE], “Deprem’in Manevi Yaralarını Sarmak- Afetten Rahmete 1”, <https://www.youtube.com/watch?v=zLup3tvTIVc> Erişim 31.10.2024.

dolaylı olarak tekfire konu edilmiştir. Tweet, Görmez özelinde İlahiyatçıları bir zümre olarak hedef göstererek inançları ve düşünceleri konusunda önyargı ve ayrıştırmaya maruz bırakmaktadır. Nefret söylemi unsurlarından olan damgalama, önyargı ve kalıp yargı, ayrıştırma ve ötekileştirme unsurlarını barındıran bu gönderi X uygulamasında dini içerikli nefret söylemlerine örnek teşkil etmektedir. Gönderi X uygulamasında hala dolaşımda kalarak M. Görmez'i, ilahiyatçıları ve düşüncelerini hedef göstermeye devam etmektedir.

3.2.2. Ardalan Bilgisi

İletişim ve internet tabanlı teknolojilerin ilerlemesiyle birlikte toplumlar küresel ölçekte dönüşümlere sahne olmakta, her alanda hızla enformasyon üretimi yapılmakta, bu enformasyonun yeni medyada dolaşım ve yayılım imkânı ile pek çok toplumsal değişim yaşanmaktadır. Yaşanan bu değişim ve ilerlemeler insanlara pek çok yeni olanak sağlamakla birlikte mevcut toplumsal yapı ve enformasyonu da değiştirerek dijitale taşımaktadır. Dijital ortamlara taşınan dini bilgi, düşünce, yorum ve mesajlar, dini metin yorumları ve ibadet pratikleri yeni medya ortamlarında yeniden üretilerek medyatik bir boyut kazanmaktadır. Yeni medyanın interaktif bir iletişim ağı oluşturmasıyla dindarlıklar sanallaşarak dijital bir görünüm kazanmıştır.⁵⁶ Dijitalleşme sürecinde dini bilgi de enformasyon ağı arasında yerini almış, böylece sanal bir veriye dönüşen dini bilgi, düşünce ve yorum farklılıkları, paradokslar oluşturmuştur.⁵⁷ Dini geleneği anlama ve yorumlama biçimleri, dindarlık tipolojileri, dini grup ve bireylerin sahip olduğu ideolojileri, gündelik politika ve dini otorite rekabeti dijital dil ve tekfir konularını gündeme getirmektedir. Dini enformasyonun dijital ortamda kolay üretimi ve yaygınlaşmasıyla "malumat tefrikaya sebep" olmuş, tekfircilik bir şiddet dili olarak yaygınlaşmıştır.⁵⁸

Dijital teknolojilerin yaygın kullanımı ile birlikte kimliklerini sanal dünyaya taşıyan popüler din anlatımlarını ve medyatik vaizleri İsmail Kara iki kategoride tasnif etmektedir. Birinci kategoriye dâhil olan kişilerin din anlayışları daha bireysel olup değişmez, katı ve bilgi ağırlıklı olarak inşa edilir. Dini pratiklerin yansımaları olan ahlak, ahiret ve ibadet gibi konuları fazla öne çıkarmazlar. Bir başkasının yorumları, görüşleri, geçmişten güne aktarılan ulemanın düşünceleri onlar için pek önemli değildir. Bu kategorideki popüler kimliklerin din anlatımları genel olarak kutsallıktan arındırılmıştır. İkinci kategoride yer alan kimlikler ise tam olarak birinci kategoriye dâhil olan kişilerin tam karşısında konumlanarak onlardan çok da farklı bir söylem kullanmayarak, çatışma ve diğerlerine yönelik söylemler oluşturan kişilerdir. Bu kategoriye dâhil olan bireyler; kendisine katılmayanlara karşı meydan okuyucu, daha mutlakçı ve karşıt görüşü eleştiri üzerine temellendirilmiş bir üsluba sahip bireyler etrafında şekillenmektedir. Kendisi ile aynı dini yorum ve düşünceleri olmayan diğerlerini cahillikle, kaba ifadelerle suçlayan, konuyu daha da ileriye taşıyarak giderek tekfire ulaşan söylemler inşa ederek dini alanın sınırlarını belirleme gibi bir keskinliğe sahiptirler.⁵⁹ Yeni medya ortamlarında dini hakikatin tek sahibi ve doğru temsilcisi olduğunu iddia edenler arasında yaygınlaşan ve diğerlerine yöneltilen tekfirci dil, nefret ve şiddet dilinin de yaygınlaşmasına, dini alanda söylemlerin bu dille inşa edilmesine de kapı aralamaktadır. Dijital platformlar söylemi ve üslubu sertleştirerek, keskin sınırlar oluşturmakta, dini içerikli söylemler kısaltıkça, manşet halde sloganik bir biçimde ifade edildikçe söylemler

⁵⁶ Heidi Campbell, *Exploring Religious Community Online: We Are One In The Network* (New York: Peter Lang Inc International Academic Publishers, 2005).

⁵⁷ Heidi Campbell, *When Religion Meets New Media* (London: Routledge, 2010).

⁵⁸ Mehmet Görmez, "Yeni Bir İlm-i Kelama İhtiyacımız Var", *Açıkdeniz Dergisi* 3 (2022), 27-28

⁵⁹ İsmail Kara, "Yaşar Nuri Öztürk Hoca'nın ardından medyatik hocalar ve dinin kritik anlatımı meselesi", (Erişim 15.08.2022), <https://www.star.com.tr/acik-gorus/yasar-nuri-ozturk-hocanin-ardindan-medyatik-hocalar-ve-dinin-kritik-anlatimi-meselesi-haber-1122757/>.

çarpıcı ve meydan okuyucu bir yapıya bürünmektedir. Kısaldıkça yoğunlaşan cümleler keskin dini söylemleri pekiştirmektedir. Keskin ve sloganik bir yapıda dolaşıma giren söylemler, dini içerikli nefret söylemlerinin dolaşıma girmesinde önemli bir role sahiptir. X’da dinin, bir çekişme/çatışma aracı haline getirilmesi, dini tebliğ dilinin sertleşmesi, tekfir retoriğinin yaygınlaşması bu çatışmacı üslubun gündemler oluşturmasına neden olmaktadır. X gibi sosyal medya platformlarında hakikat/bilgi tekelciliği diji-dini otorite ve güç motivasyonu kullanıcıya sanal olarak sağlanmakta, kendisiyle aynı hakikati kabul etmeyene karşı nefret dilinin kullanımı algoritmik olarak otoritelerini güçlendirmektedir.

X uygulaması sosyal medya ortamları içerisinde söylem inşası ve bu söylemlerin otoriteleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Campbell dijital dini otoriteyi incelerken ilişkisel ve algoritmik olmak üzere iki otorite biçimini ele almaktadır. İlişkisel otorite; bireyler arasındaki iletişime ek olarak toplumsal ve bireysel karar verme süreçlerini etkileyen, karşılıklı etkileşim ve düzene göre inşa edilen otorite biçimi olarak tanımlanır. İlişkisel otorite çevrimiçi konuşmalar, dijital metinler ve sanal yapı/gruplar arasındaki ilişkiler dikkate alınarak işlevsel olarak incelenir.⁶⁰ X uygulamasının gündem yaratma özelliğiyle bu otorite ilişkiler özelinde akışkanlaşmaktadır. Algoritmik otoritede ise dijital bilgi ve veriler insan/kullanıcı aracılığıyla değil, kullanıcıları yönlendiren yazılım/yapayzekâ/teknoloji aracılığıyla otorite oluşturmaktadır. Günümüzde teknolojinin kullanımı arttıkça veri ve dataya güven artmış ve algoritma başlı başına otorite haline gelmiştir. Böylece algoritmik otoritede en fazla nicel etkileşime sahip veri öne çıkmakta veya algoritmanın yapısal özelliği sebebiyle öne çıkarılmaktadır. Yani internet tabanlı teknolojik kültürde otorite olabilmek görünür olmak ve tıklanır olmakla eşdeğerdir. Otorite etkileşime sahip olan nicel verilere göre oluşmaktadır. Dijital alanda dini otorite üretilen dini içeriğin konusu ve hakikatine nispetle değil, içeriğin ne sıklıkla üretildiği, ne kadar etkileşim aldığı, nasıl tüketildiği ve popülerleştiğine nispetle dikkate alınmaktadır.⁶¹ Algoritmik otorite dijital alanda izleyici/kullanıcı ve takipçilerin katılımı ve tüketimine göre şekillenmektedir.⁶² X uygulamasında üretilen ve tüketilen dini söylemler dayanağını geleneksel otorite biçimlerinden alsalar bile algoritmik düzeyde otorite oluşturamazlarsa, etkileşim alamazlarsa söylemleri taraftar bulamamakta, gündemler oluşturamamaktadır. Algoritmik otoriteye sahip olmak için uygulamanın özelliklerini dikkate almak gerektiğinden diji-dini alanda otoriteye sahip olmak isteyen kişiler X uygulamasında sloganik bir biçimde söylemlerini inşa ederek etkileşimi arttırmaktadır. X uygulamasında nefret söylemi üretiminde nefretin yöneldiği ismin karşıt söylemi, nefreti yöneltenin etkileşim oranı ve bu nefrete katılanların sunduğu veriler algoritmayı güçlendirmekte, otoriteyi pekiştirmeye katkı sunmaktadır.⁶³ Böylece X’da dini içerikli nefret söylemleri etkileşim ve dolaşımı güçlendirdiğinden kullanıcının söyleminin yaygınlaşmasına imkân vermekte ve söylemi gündeme taşımaktadır.

Dini içerikli nefret söylemine konu olarak ele aldığımız tweette kullanıcı “din bakımından şirk içermek, Allah’a itiraz, Rabbe dargınlık, kazaya rızasızlık, Allah’a dargınlık” halini kâfirlik saymaktadır. Şirk koşmanın kişiyi itikad bakımından küfre düşüreceği gönderide dile getirilmiştir. Şirk kavramı sözlükte “ortak olmak ve “ortaklık, ortak koşmak” anlamındaki işraktan gelir. Şirk kavramı isim konumunda bulunduğu anda ise küfür kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

⁶⁰ Heidi A. Campbell, *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority* (London-New York: Routledge, 2021), 26-28.

⁶¹ Heidi A. Campbell vd., *Networked Theology: Negotiating Faith In Digital Culture* (Michigan: Baker Academic, 2016).

⁶² Yunus Ergen, *Postmodern Dijital Kültürde Dini Topluluklar ve Otorite* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 121.

⁶³ Fatma Kenevir, “Sosyal Medyada Dini İnanç Etkileşimli Nefret Söylemi”, *Dijitalleşme ve Din: Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri*, ed. İhsan Çapcıoğlu-Fatma Çapcıoğlu (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022), 510.

Kavram terim olarak ise “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğunu kabul edip ondan başkasına inanma ve ibadet etme” demektir.⁶⁴ İslam dini içerisinde müşriklik küfür olarak değerlendirilmiş, Nasslarda imanın kalbin tasdikine bağlı kılınmasından hareket ederek (Nahl 16/22-106; Hucurat 49/14; Müslim, “İman”, 155-160) iman kalbin tasdikinden ibaret sayan ehli-sünnet kelimcilerine göre ise küfür, dinin aslından olduğu kesinlikle bilinen unsurların, tamamını veya bir kısmını kalben kabul etmemektir. Allah’ın birliğine ortak koşmak olan şirk kavramı da bu bağlamda küfür olarak değerlendirilmiştir. Tekfir ise “küfre nispet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek” demektir.⁶⁵ İslâm âlimleri İslâm’ın hak din olduğuna inanmayan ateist, müşrik, Yahudi, Hristiyan, mürted, münafık gibi değişik inançları benimseyen kişileri tarihsel süreç içerisinde zaman zaman tekfir etmişlerdir. Fakat mezheplerin teşekkül sürecine girmesi ve farklı ideolojik düşüncelerin İslam dünyasında yayılmaya başlamasıyla Müslümanlar arasında birbirini tekfir etme hadiseleri de ortaya çıkmıştır. Farklı mezhep ve gruplara aidiyetleri olan kişiler düşüncelerini savunmak için kendilerini İslam içerisinde bir zemine sabitleyerek karşıt ideoloji ve grupları dinden çıkmak ve küfürle itham etmişlerdir.

Tweete geçen kaza kavramı ise İslam literatüründe kader ile birlikte kullanılmaktadır.⁶⁶ Sözlükte “hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kaza ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlanır.⁶⁷ 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem hadisesinin Allah’ın planı dâhilinde gerçekleşmesi, bunun kader ve kazanın bir sonucu olduğu tweeti atan kullanıcı tarafından vurgulanmıştır. Kullanıcı “Her kim benim kazama (ve kaderime) rıza göstermezse, belama da sabretmezse artık o kişi Benim semamin altından çıksın ve (kendisine) Benden başka bir Rab arasın.” hadisini delil olarak sunarak Mehmet Görmez’in ifadesindeki “naz makamında olmak rabbe karşı kırık olmak ” cümlelerini Allah’ın kader ve kazasına boyun eğmemek olarak yorumlamış, bu ifadeden hareketle tekfira başvurmuştur. “Kazaya rızasızlığın Allah-u Teâlâ’yı ne kadar gazaplandıracağı daha iyi anlaşılıyor. Rızasızlık böyle olursa bir de Allah’a dargınlık halinin ne büyük kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir.” Cümleleriyle de dargınlık halini küfür sebebi saymış, Allah’ın kızacağı bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Geleneksel dini düşünce içerisinde tekfir probleminin birtakım hukuki ve toplumsal sonuçları bulunmaktadır. Tekfir edilen kişiye yönelik mirasla ilgili durumu, evlilik, cenaze işlemleri gibi pek çok hukuki ve toplumsal yaptırım bulunmaktadır.⁶⁸ Fakat tekfira ilişkin hükümlerin uygulanabilmesi için kişinin kendisinin küfrünü açıklaması ya da bu kişinin şahitler huzurunda tekfir şartlarını taşıdığı ortaya koyulup tekfir edilmesi gerekmektedir. Geleneksel dini yapı içerisinde bir kişinin tekfir edilebilmesi için bir takım şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar kişinin akıllı ve ergin olması, küfrünü zorlama olmaksızın kendi özgür iradesiyle açıklaması gibi kaideler şeklinde belirlenmiştir. Dini gelenekte ehl-i kiblenin tekfir edilememesi ve tekfirin dolaylı olarak değil doğrudan yapılması da önemli şartlar arasındadır.

⁶⁴ Ramazan Altıntaş, “İnsanın Zihin Halleri: İnanç, İman, Yakîn, Şüphe, Nifak, İnkâr, İhsan”, *İslam İnanç Esasları*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 44.

⁶⁵ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı /Tekfir Meselesi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 59.

⁶⁶ Çağfer Karadaş, “İnsan Fiilleri”, *Kelam*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 389-393.

⁶⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2001).

⁶⁸ Halil Aydınalp, “Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-1”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (2016), 161-182.

Dini gelenek içerisinde Müslümanlar arasındaki fikir ve yorumlara açık olan, ihtilafli meseleler tekfire konu edilmemiştir.⁶⁹ Fakat dijital tekfir konusuna geldiğimizde durum farklılaşmaktadır. X platformunda dijital tekfirin söylemler özelinde üretilmesi ve dolaşıma sokulmasında da dijitalliğin barındırdığı paradokslar göze çarpmaktadır. Kutsal metinlerin ifadeleri, dini düşünce ve gelenek pratiği, dini tebliğe ilişkin motivasyon vb. kaygılarla dijital ortamlarda kullanıcıların dini söylemler ile insanları yönlendirme gücünü aktif olarak kullanım imkânı bulması zaman zaman bu kaygıları çatışma, nefret ve şiddet retoriğinde oluşturma potansiyelini de taşımaktadır. Yeni medya ortamlarında dini konularda söylem üretirken kutsal metinlere atıfla kişi kendi yorumlarını kutsal hakikat olarak meşrulaştırdığında bu yorumları diğerlerine ve farklı yorumlara yönelik bir şiddet fenomenine dönüşebilmektedir. Yani kutsal metnin kesinliği ve alternatifsizliğine dayandırılarak inşa edilen ve meşrulaştırılan dijital dini söylemler doğrudan şiddet fenomenine dönüştürülebilmektedir.⁷⁰ Ele aldığımız söz konusu tweette de kullanıcı kendi kader ve kaza anlayışını mutlak doğru kabul ederek ve dini geleneğe atıfla meşrulaştırarak Görmez'i tekfir etmektedir. Dijital tekfir problemi, yeni medya ortamlarında dindarların gruplaşmasına, taraftarlaşmalarına, grup ideolojisi etrafında konum alarak diğerlerine karşı hınç duymalarına, nefret söylemi üretmelerine, keskin ve alternatifsiz söylemlerle dini alanda çatışmalar oluşturmalarına neden olmaktadır. Tekfir geleneği, özellikle dini grupların dijital otoriteleşme süreçleri özelinde değerlendirildiğinde dijital tekfir ve reddiye anlayışına zihni bir arka plan sağlamaktadır. Dindar kimliğini militarist ve holigan bir zeminde sergileyen kullanıcılar, dijital üretim ve tüketim kaygısı, dini gruplar arasındaki popüler ilişkiler, radikal din anlayışıyla "ötekilere" karşı nefret içeren dini tasavvurlar, dijital ortamda nefret söyleminin dolaşımda kalmasını sağlayarak nefreti meşrulaştırmakta, karşılıklı diyalog imkânını zedelemektedir. Dinin mutlak temsilci olduğunu düşünmek, ahiretin ön plana çıkartılmasıyla kurtuluşun yalnız kendi dini yorum ve anlayışında olduğunu iddia etmek, kutsala hizmet ettiğini düşünerek grubuna taraftar toplamayı hedeflemek, dini söylemleri sloganik çatışmacı bir üslupla inşa ederek algoritmik otoriteyi güçlendirmek ve etkileşimi arttırmak gibi amaçlar X uygulamasında dini nefret söylemlerinin üretilmesini ve dolaşımda kalmasını pekiştirmektedir.

3.2.3. Bağlam Bilgisi

Dini kabulleri ve Tanrı tasavvurları konusunda kesin inançlara sahip bireyler kendisini ayrıcalıklı, bu dünyanın ve cennetin mirasçısı olarak görmeye meyilli olurlar. İnançlarını benimsemeyen kişiler kötüdür ve kendileri gibi düşünmeyenler kahrolacaklardır.⁷¹ Bu şekilde kimliğini karşıt kimlikler üzerine inşa eden kullanıcılar, kendisi gibi düşünmeyen veya kendisinin olduğu gruba mensup olmayanlara yönelik nefretin üretiminde dini anlayış ve yorumlarını da işin içine katacaklardır. Dijitalliğin verdiği sorumsuzlukla nefret duygusu hızla üretilmekte ve dolaşıma sokulmaktadır. Yeni medyada üretilen nefretin sahibi yoktur, kolektif bir üretim ve yaygınlığa sahiptir. Toplumsal yaşamında birey nefrete dayalı bir iletişim dinamiğini kurmasa bile dijital ortamda sanallığın verdiği sorumsuzlukla daha keskin bir söylem inşa etmektedir. Ele aldığımız tweette kullanıcı "Allah'a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir." diyerek kutsal alanda kendisi gibi dini yorumu bulunmayan Görmez'i topluma haykırmakta, açıkça hedef göstermektedir. Yeni medya ortamlarında din adamları tekfir ettiği kişiyi anlama ve onunla özdeşim kurma gibi bir kaygı taşımadığından siber zorbalara gibi hareket edebilmektedirler. Tekfirin dijitalle taşınmasıyla diji-dini linçlerde dijital linçler arasında yerini

⁶⁹ Faruk Furkan, *İslam Hukuku Açısından Tekfir Meselesi Şartları - Engelleri ve Ahkâmı* (Konya: Menahil Yayınları, 2022).

⁷⁰ Burhanettin Tatar, "Formasyon-Deformasyon-Transformasyon Diyalektiği Olarak Şiddet Bağlamında Din Dili", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016), 377.

⁷¹ Hoffer, *Kesin İnançlılar*, 128.

almaktadır. X platformu sanal linç mekanizmasının en etkili olduğu sosyal medya ortamlarındandır.⁷² Bu sanallığın etkili kullanımı ve yüz yüze olmamanın sağladığı rahatlıkla birlikte tekfir etme pratiği üzerinden grup-kişî, düşünce ve eylemler hedef gösterilmekte, önyargı ve kalıp yargılar oluşturulmakta, ayrıştırma ve ötekileştirmeye maruz bırakılarak dini alandan dışlanmaktadır. X platformu gibi yeni medya ortamlarının sunmuş olduğu dijital bağlamlar dini nefretin de hızlı yayılımı konusunda oldukça etkili olmaktadır. X platformu gibi çatışma zemininin etkileşimi güçlendirdiği platformlarda söylemler, karşıtlıklar üzerine inşa edildiğinde dinamikleşmektedir. Ele alınan örnekte olduğu gibi kişî, düşünce, grup veya ideolojiye yönelik söylem oluşturulduğunda; bu söylemi destekleyenler ve onaylayanlar, bu söylemi eleştiren Görmez'i ve düşüncesini savunanlar ve yalnızca izleyici olarak söylemleri tüketen kullanıcılar etkileşimi güçlendirmekte, nefret üreten kullanıcının algoritmik otoritesini güçlendirmektedir. Yalnızca "biz" kimliğinin içerisinde bu kimliği onaylayanlar değil, karşıt söylemler üreten "ötekiler" de nefret söylemlerinin dolaşıma girmesini ve güçlenmesini sağlamaktadır. Görmez'e yönelik oluşturulan söylemin almış olduğu etkileşim göz önüne alındığında Görmez'i destekleyen ve savunan kullanıcıların da nefret söyleminin algoritmik otoritesini, dijitalliğin etkileşimsel bağlamı anlamında güçlendirdiği de bir gerçektir. Bu anlamda dijitalliğin paradoksal yapısı içerisinde biz ve öteki temelinde inşa edilen söylemler dinamik bir yapıda dolaşımda kalmayı sürdürmektedir. Zira ele aldığımız örneğe yönelik oluşturulan yorumlar incelendiğinde karşıt söylemlerin etkileşim düzeyleri dikkat çekicidir.⁷³

3.3. Örnek Olay Mikro Yapı

Ele aldığımız gönderi metnindeki cümleler dilin gramer yapısına uygun bir biçimde oluşturulmuştur. Yazım ve noktalama gibi gramer kurallarına dikkat edilmiş, bazı vurgular ve aktif yapılar kullanılmıştır. Dini literatüre ait kavramlar olan kader, kaza, sabır, rıza, teslimiyet, itikad gibi dini ifadeler yer verilmiştir. Sen dili kullanılmadan, umuma açık bir ifade tarzı benimsenmiştir. Tavsiye, delil ve dikkate dayalı olarak oluşturulan bir üslup benimsenmiştir. Neden-sonuç ilişkisi ve cümle dizimi bakımından anlamsal bir bütünlük sağlanmıştır. Tekfir cümleleri dolaylı bir şekilde oluşturularak söze başlanmış "din bakımından şirk içerikli" denilmiş, fakat devamında ise "ne büyük kâfirlik olduğu düşünülmelidir" diyerek söylem küfre isnat edilmiştir. Cümleler nedensel ilişki açısından incelendiğinde bütün olarak değerlendirilirse anlamlı bir ilişki kurulabilmekte ancak son cümlede "Diyabet reisiği yapmış adam bu cümleleri konuşuyorsa İlahiyatçıların itikad bakımından ne denli bozuk olduğu..." şeklinde devam eden cümlede ilahiyatçıların itikad bakımından bozukluğunun delili sunulmamış, bölgesel uyum gözletilmemiştir. Kişisel yargı ve ilahiyatçılara ilişkin bireysel kanılardan hareketle nefret söylemi Görmez özelinde ilahiyatçılara yönlendirilmiştir. "Depremzedeler bu iftirayı yakıştırarak" sözleri ile depremden etkilenmiş kişileri şahsa karşı kışkırtma ve hedef gösterme yapılmaktadır. "Vatana hıyanet" ifadesi ile kullanıcıların milli ve siyasi duyguları harekete geçirilmeye çalışılmış olup ifadeler ideolojik kavga zeminine çekilmiştir. "Biz ve O" ikiliği üzerinden dini ve milli değerlere sahip olan kişilerin duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Kelime seçimleri incelendiğinde özellikle "gazap, hıyanet, kâfirlik, itikad bozukluğu, şirk" gibi olumsuzlukların etrafında vurgulanan cümleler dikkat çekmektedir. Cümlelerde yer alan düşünceleri inandırıcı kılmak,

⁷² Muhittin İmîl-Erdem Dağdemir, *Taştan Klavyeye Linç* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2021), 80.

⁷³ Cübbeli Ahmet Hoca, "Mehmet Görmez'in: "Depremzedelerin gönlü naz makâmındadır. "Onlar Allâh'a karşı kırık, devlete karşı öfkeli" şeklindeki sözü...bu delil yeterlidir sanırım.", X (2 Mart 2023). https://twitter.com/c_ahmethoca/status/1631310079411601409?t=laSy_0Ef5KBrwXNkrxczwQ&s=08 Erişim 31.10.2024.

iddiayı desteklemek için Kur'an ve hadis kaynaklarına yer verilmiştir. Aynı zamanda tweette konu edilen Mehmet Görmez'e ait "Depremzedelerin gönlü naz makamındadır. Onlar Allah'a karşı kırık, devlete karşı öfkeli" ifadelerin yer aldığı Youtube videosunun konuya ilişkin kısmı kesilmiş video haliyle de gönderide yer almaktadır. Gönderinin söylem retoriği değerlendirildiğinde özelde Mehmet Görmez ve düşüncelerini, genelde ise ilahiyatçıları zümre olarak hedef alan bir diji-dini nefret söylemi içerdiği ve bu söylemin tekfir mekanizması kullanılarak dijital ortamda dini ötekileştirme ve dışlamaya sebep olduğu görülmüştür.

Sonuç

Yeni medya teknolojilerinin yaygın olarak kullanıldığı toplumları ağ bağlantılı toplumlar olarak kavramlaştırabiliriz. Yeni medya ortamlarının etkileşimsellik, yayılım, sanallık, hipermetinsellik, multimedya biçimselliği ve dijitallik gibi özellikleri üzerine kurulmuş olan algoritmik yapısı, yeni medyaya taşınan dini alanı da bu algoritmaya göre şekillendirmiştir. Kullanıcıların algoritmik din diline uygun olarak ve etkili söylem üretme kaygısıyla ürettikleri dini söylemler, X platformunda diji-dini söylemleri oldukça çarpıcı bir yapıya büründürmüştür. Geleneksel dini kodlara atıfla inşa edilen diji-dini söylemler; düşüncesini meşrulaştırma, söylemi kutsallaştırma, dijital tekfir ve ayrıştırma vb. içeriklerle inşa edildiğinde din dilinin nefret ve şiddet kalıpları ile dolaşıma girmesine de kapı aralamaktadır. X'da kullanıcıların paylaşımlarını çevrimiçi ve çevrimdışı olarak keskin bir şekilde ayıramamaktayız. Kullanıcılar çevrimdışı habitusunu (ekonomik, sosyal, kültürel, dini) çevrimiçi ortamlarına aktararak ve sosyal ağların özelliklerini dikkate alarak yeni bir dijital habitus oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde çevrimiçi ortamlarda oluşturulan habituslar çevrimdışı alanı etkilemekte böylece karşılıklı etkileşim diji-dini kimlikleri şekillendirmektedir. Kullanıcılar sosyal sermayelerinden beslenen düşüncelerini X'in etkileşim ve gündem oluşturma üzerine kurulu yapısı içerisinde dini söylemlerini kalıp yargılar ve sloganlar olarak sunduklarında etkileşim oranlarını arttırmaktadırlar. Dolaşıma giren önyargı ve kalıp yargılar dijital bölünmelere yol açabilmekte, bu bölünmeler din adına olduğunda ise söylemin kutsallaştırılmasıyla yıkıcı etkisi artmaktadır. Hakikatin ve dijital dindarlığın belirleyicisi olma rekabeti ise dijital ortamda nefretin boyutlarını şekillendirmekte, dini alanda dijital otorite olma yarışının belirleyici unsurlarından olmaktadır. X gibi algoritmaya sahip yeni medya ortamlarında söylenen söz geçerliliği ve doğruluğu oranında değil, aldığı nicel etkileşim oranında dolaşımda kaldığından, dolaşımı güçlendirmek, etkileşimi arttırmak için içeriklerin biz ve biz olmayan temelinde üretildiği, söylemleri taraftar kitlesine hitap eder gibi sloganik ve hegemonik bir din dili ile sunmanın etkileşimi arttırdığı ve güçlendirdiği, X platformunda dini nefret söylemlerinin bir algoritmik ilişki biçimi olarak oluşturulduğu gözlemlenmiştir.

Dijital ortamın yüz yüze etkileşimden uzak olması ve sanallığın kullanıcıya sağladığı dijital sorumsuzlukla manşet ve sloganik bir biçimde dini söylemler inşa edilmesi X platformunda çatışma zeminini güçlendirmektedir. Güçlenen çatışma zeminini bir ilişki ve etkileşimsellik biçimi olarak nefreti sıradanlaştırmaktadır. Çalışmada tekfir tartışması itikadî bir meseleden ziyade dijital tekfirin yaygınlığı, geleneksel iz düşümleri, dijital otoriteleşme sürecindeki konumu ve üretilen nefret söylemlerini meşrulaştırmadaki rolü açısından ele alınmıştır. Geleneksel tekfir anlayışının yeni medya ortamlarına yansması ise grup aidiyetlerini pekiştirme, dini kimliklerini meşrulaştırma, söylemi kutsallaştırma, ahiret vurgusu ön plana çıkarılarak kurtuluşun kendi dini yorum ve ideolojisinde olduğunu ortaya koyma, taraftar toplama ve dini hakikatin mutlak temsilcisi olma rekabeti olarak yansımaktadır. Dijital ortamda dini alanda otoriteleşme sürecinde dini nefret söylemlerinin dolaşıma girmesi radikalleşme ve kutuplaşmaya kapı aralamakta, dini otoriteleşme sürecini karmaşık bir yapıya büründürmekte ve bulanıklaştırmaktadır. Dijital

ortamlarda dini otoritenin kimde olduğu konusu muğlaklaşmış, algoritmanın özelliklerinin aktif kullanımı ve etkileşim ritüellerine uygun olarak üretilen içeriklerle diji-dini alanda algoritmik otoriteler inşa edilmiştir. Tekfirin bir ayrışma ve ayrıştırma retoriği olarak dijital ortamda kullanılması diji-dini otoriteleşme sürecinde etkileşimin aktif kullanımıyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda incelediğimiz örnekte Görmez'e yönelik keskin ve sert bir üslupla, kullanıcının kendi dini düşünce ve yorumunu üstün tutarak nefret söylemi oluşturduğu gözlemlenmiştir. Dini kavramlar ile meşrulaştırılan söylem Görmez'i "cehalet", "hıyanet" gibi kavramların kullanımıyla ötekileştirmekte, şahsı özelinde tüm ilahiyatçıları hedef göstererek kullanıcı, kendi otoritesini karşıtlık üzere inşa etmektedir. Bu tarz ötekileştirme ve damgalamalar tekfir geleneğine atıfla inşa edilerek hedef alınan birey, grup veya düşünceye yönelik toplumsal yargılar oluşmasına kapı aralamaktadır. Zira geleneğe atıfla inşa edilen söylem, karşısındaki kişi veya düşünceyi dinsizlikle, kâfirlikle, müşriklikle ve hainlikle suçlayarak kendisine bir otorite alanı inşa etmektedir. Din ve devlet gibi konuları çatışma zemininde ön plana çıkararak dijital ortamda otoritesini güçlendirmeyi ve pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Dijital ortamda bir grup, kişi veya ideoloji tekfir edildiğinde; bu tekfiri onaylayanlar, eleştirenler, karşı çıkanlar ve yalnızca izleyici olanlar vasıtasıyla gönderi kullanıcının X platformunda algoritmik dini otoritesi güçlenmektedir. Söylemin kutsallaştırılması, farklı yorum ve anlama biçimlerine karşı hoşgörüsüz ve tahammülsüzlük temelinde karşıt dini söylemler oluşturulması yeni medya ortamlarında dini ve sosyal otorite dinamiklerini etkilemektedir. Tüm bu tartışmalardan hareketle dini yorum ve dijitalite arasındaki gerilimine dikkat çekmek, dijital tekfir problemini ortaya koymak, dijital din dilinin ürettiği yeni anlamları akademik yazım bağlamında tartışmaya açmak çalışmanın başlıca temennisidir. İleride yürütülecek çalışmalar ile dijital tekfirin nedenleri, nefretin üretimindeki motivasyon, grup ideolojisi ve nefret ilişkisi, biz tanımları ve öteki algılarına ilişkin daha kapsamlı analizlerinin yapılması literatüre dijital tekfir konusunda önemli katkılar sunacaktır. Bizim çalışmamız konunun dijital ortamda kullanıcının paylaştığı veri ve oluşturulan söylemin analizi ile sınırlandırılmıştır. Alanda yapılacak çalışmalar, dijital ortamda nefret üreten kullanıcılar ve nefretin yöneltildiği kişi arasında gerçekleşen olaylar, grup ilişkileri, kullanıcının nefreti hangi amaçlarla ürettiğine ilişkin tartışmaların derinlemesine analiz edilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Al Hussein, Maarouf. *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Altıntaş, Ramazan. "İnsanın Zihin Halleri: İnanç, İman, Yakin, Şüphe, Nifak, İnkâr, İhsan". *İslam İnanç Esasları El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. 37-47. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Atalay, Hakan. *Siyasi ve İtikadî İslâm Mezheplerinde Tekfir Olgusu ve Tezahürleri (Hicri İlk Üç Asır)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Aydınalp, Halil. "Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (2016), 161-182. <https://doi.org/10.15370/muifd.33706>
- Aydınalp, Halil. "İslam Dünyasında Siyasi Şiddetin Sosyolojik Unsurları". *Din ve Şiddet*. ed. Faruk Sancar. 195-226. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Aydınalp, Halil. "Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2015), 5-36.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*. çev. Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Binark, Mutlu. "Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi". *Yeni Medyada Nefret Söylemi*. ed. Tuğrul Çomu. 11-52. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010.
- Binark, Mutlu. "Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansının Ardından". *Kültür ve İletişim Dergisi* 10/1 (2007), 109-114.
- Binark, Mutlu. "Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu". *Yeni Medya Çalışmaları*. ed. Mutlu Binark. Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.
- Campbell, Heidi A. *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority*. London-New York: Routledge, 2021.
- Campbell, Heidi A.-Tsuria, Ruth (ed.). *Dijital Din: Dijital Medyada Dini Pratikleri Anlamak*. çev. Kemal Ataman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Campbell, Heidi A. "Understanding the Relationship between Religion Online and Offline in a Networked Society". *Journal of the American Academy of Religion* 80/1 (2012), 1-30.
- Campbell, Heidi A. *Exploring Religious Community Online: We Are One in the Network*. New York: Peter Lang Inc International Academic Publishers, 2005.
- Campbell, Heidi A. *Networked Theology: Negotiating Faith in Digital Culture*. Michigan: Baker Academic Publishers, 2016.
- Campbell, Heidi A. *When Religion Meets New Media*. London: Routledge, 2010.
- Cheong, Pauline Hope. "The Vitality of New Media and Religion: Communicative Perspectives, Practices, and Changing Authority in Spiritual Organization". *New Media & Society* 19/1 (2017), 25-33. <https://doi.org/10.1177/1461444816649913>
- Cheong, Pauline Hope. "Otorite". çev. Derya Eren Cengiz. *Dijital Din: Dijital Medyada Dini Pratikleri Anlamak*. ed. Heidi A. Campbell, Ruth Tsuria. çev. ed. Kemal Ataman. 152-178. İstanbul: İz Yayıncılık, 1.Baskı., 2023.
- Chul Han, Byung. *Enfokrası Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*. çev. Mustafa Özdemir. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2022.
- Çelebi, İlyas-Topaloğlu, Bekir. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2022.
- Dereli, Mustafa Derviş. *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Dijk, Teun A. Van. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Dijk, Teun A. Van. "Critical Discourse Analysis". *The Handbook of Discourse Analysis*. ed. Deborah Schiffrin vd. 352-371. USA: Blackwell Publishers. 2001.
- Dijk, Teun A. Van. *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*. çev. Ayşe Demir. Ankara: Hece Yayınları, 2019.
- Dijk, Teun A. Van. *The Network Society: Social Aspects of New Media* Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2006.

- Engindeniz, İdil. "Nefret Söylemi Alanında Kavramsal Tartışmalar". *Medya ve Nefret Söylemi 2 & Değişmeyen Sorular, Güncel Tartışmalar*. ed. Altuğ Yılmaz. 25-38. İstanbul: Hrant Dink Vakfı, 2021.
- Ergen, Yunus. *Dijital Minber, Kutsal Otorite: Postmodern Dijital Kültürde Din*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Esen, Muammer. "Bir Şiddet Söylemi Olarak 'Tekfir'". *Din ve Şiddet*. ed. Faruk Sancar. 547-556 Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Ess, Charles vd. (ed.). *Digital Religion, Social Media and Culture: Perspectives, Practices and Futures*. New York: Peter Lang Inc., International Academic Publishers, New edition, 2012.
- Furkan, Faruk. *İslam Hukuku Açısından Tekfir Meselesi Şartları Engelleri ve Ahkâmı*. Konya: Menahil Yayınları, 2022.
- Geçer, Ekmel. "Sosyal Medya, Kutuplaşma ve Dindarlık". *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi* 39 (2019), 42-47.
- Görmez, Mehmet. "Yeni Bir İlm-i Kelama İhtiyacımız Var". *Açıkdeniz Dergisi* 3 (2022), 26-30.
- Gürhan, Mine. *Tarılbilim Açısından Tekfir*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Heidi A. Campbell. "Who's Got the Power? Religious Authority and the Internet". *Journal of Computer-Mediated Communication* 12/3 (2007), 1043-1062.
- Hoffer, Eric. *Kesin İnançlılar*. İstanbul: Olvido Kitap, 2019.
- İmil, Muhittin-Dağdemir, Erdem. *Taştan Klavyeye Linç*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021.
- İrmak, Tunahan. *Youtube Videoları Örneğinde Dijital Toplumsallaşma: Dini Grup Temsillerinin Göstergibilimsel Analizi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2022.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddin. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1994.
- Karadaş, Çağfer. "İnsan Fiilleri". *Kelam El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. 381-394. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Karaağaç, Hilmi. "Ehl-i Sünnete Göre Tekfir Problematikliği". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2013), 163-186.
- Karslı, Bahset-Aycan, Sezen. "Instagram ve Mahremiyet: Dindar Muhafazakar Kadınların Paylaşımları Örneği". *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 246-265.
- Kenevir, Fatma. "Sosyal Medyada Dini İnanç Etkileşimli Nefret Söylemi". *Dijitalleşme ve Din: Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri*. ed. İhsan Çapcıoğlu-Fatma Çapcıoğlu. 499-526. İstanbul: Kriter Yayınevi, 1. Baskı., 2022.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *İman Küfür Sınırı /Tekfir Meselesi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.
- Lister, Martin vd. *New Media: A Critical Introduction*. London, New York: Routledge, Second Edition, 2009.
- Loreti, P., Bracciale, L. and Caponi, A. "Push Attack: Binding Virtual And Real Identities Using Mobile Push Notifications", *Future Internet* 10/2 (2018), 1-17.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Moon, Richard. *Putting Faith in Hate: When Religion Is the Source or Target of Hate Speech*. Cambridge: Cambridge University Press, First Edition, 2018. <https://doi.org/10.1017/9781108348423>
- Mukâtil b. Süleymân. *Kur'an Terimleri Sözlüğü: el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l Qur'âni'l-Kerim*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.
- Özdemir, Murat. "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 323-343.
- Özer, Ömer. *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*. Konya: Literatürk Yayınları, 2011.
- Samur, Bilal. "Din Şiddet Üretir Mi?" *Din ve Şiddet*. ed. Faruk Sancar. 99-108. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Şirk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/193-198. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Şimşek, Serpil Seda. "Sosyal Medyada Dinin Hegemonik, Özgürleşmiş ve Polemik Temsili". *Dijitalleşme ve Din: Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri*. ed. İhsan Çapcıoğlu-Fatma Çapcıoğlu. 355-402. İstanbul: Kriter Yayınevi, 1. Baskı., 2022.
- Tatar, Burhanettin. "Formasyon-Deformasyon-Transformasyon Diyalektiği Olarak Şiddet Bağlamında Din Dili", *Din ve Şiddet*. ed. Faruk Sancar. 371-378. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Ünsaldı, Levent (ed.). *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*. Ankara: Heretik Yayınları, 2021.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kader". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/53-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kara, İsmail. "Yaşar Nuri Öztürk Hoca'nın ardından medyatik hocalar ve dinin kritik anlatımı meselesi" (Erişim 15.08.2022). <https://www.star.com.tr/acik-gorus/yasar-nuri-ozturk-hocanın-ardından-medyatik-hocalar-ve-dinin-kritik-anlatimi-meselesi-haber-1122757/>.
- İslam Düşünce Enstitüsü [IDE]. "Depremi Manevi Yaralarını Sarmak- Afetten Rahmete 1". 14.02.2023 <https://www.youtube.com/watch?v=zLup3tvTIVc>.
- Cübbeli Ahmet Hoca. "Mehmet Görmez'in: "Depremzedelerin gönlü naz makâmındadır. "Onlar Allâh'a karşı kırık, devlete karşı öfkeli" şeklindeki sözü...". X (Erişim 31.10.2024). https://twitter.com/c_ahmethoca/status/1631310079411601409?t=laSy_0Ef5KBrwXNkrxczwQ&s=08